

így az *öklel vitézek vívásának* műszava lett. Bika sokszor kap *Vitéz* nevet, bikákra is mondják, hogy 'összevinak'. Ez a vitézi élet szavainak átvitele a marhák életére. Így adták rá a vitézek bajvívásáról az *öklelés* szót is a bikának s általában a támadó, küzdő szarvas állatoknak — *tülkölés*-ére. Igen, a szarvasmarhákra illő *tülköl* igét szorította ki az *öklel*. A bika *megtérdel* valakit, mikor *térd*-ével nyomorgatja; *ökl*-e a bikának nem volt, tehát valamikor régen nem is *öklel*-hetett (= nem *öklöz*-hetett!); de volt *tülk*-e — ma is *tülök* a szarvasmarha szarva — tehát ha *tülk*-ével ment neki állatnak, embernek, akkor *tülköl*-t. *Öklelni* csak olyan Isten teremtese tudhatott régen, akinek *ökle* volt — vagyis az ember. Hogy tehát Jézust 'húsztuva üklelik', az azt jelenti a régi nyelvben, hogy az elfogott, húzott-vonott Jézust útközben '*öklöz*-zik'. Ezt a jelenetet más nyelvemlékek is az *ököl* szóval, az *ököl* szó származékával emlegetik.

És ottogyan ésmég sok bosszúságokkal gyötreték, miként kezdettől fogva gyötretett vala *öklökkel* (*öklökel*) vesszővel ÉrsK. 51; Nagypéntökön té gyengeségű (= gyengeséges) és ifiú virágos testődben ártatlan kárhoztattatol vala, *megfogván* szörnyű- és rettenetösségöst *húztattatol* vala, taszigáltatol vala, *öklöztetöl* (*öklöztetöl*) vala OzechK. 3; Ifiú virágos testődben ártatlan (= ártatlanul) halálra kegyetlenségvel ítéltetél, *mégfogván* és rettenetösségöst *húztattatol* vala, *öklöztetöl* (*öklöztetöl*) vala ThewrK. 6.

Az utolsó két idézet két más kódexnek, azonegy szövegről másolt nagypénteki imádságából való s föltűnhetik e szövegben az, hogy a *fog*, *húz*, *öklöz* ige oly sorban következik itt is egymásután, mint az ÓMS.-ban a *fug*, *húsztu*, *üklel* ige. Bizonyosság ez arra, hogy az *üklelve* csakugyan azt jelenti a Mária-siralomban, hogy 'öklözve' és hogy a Siralomnak e sorát ama nagypénteki imádság megfelelő helyével kell összevetnünk. Még inkább bizonyítja ezt e szövegnek Pozsonyi Kódexbeli másolata:

Té gyönyörűségös és ifiú virágos testődben ártatlan halálra kegyetlenségvel ítéltetél vala, *mégfogván* és rettenetösségöst *húztattatol* vala, taszigáltatol vala, *ökleldéztetöl* (*ökleldéztetöl*) vala PozsK. 2.

Ökleldéztetöl azaz *öklel-deztetöl*. Itt tehát még 'öklöz' jelentésben az *öklel* ige származéka van, az ÓMS.-beli *üklel*-hangváltozatáé. (Vö. még: Gyöngy K. 9.)

Mészöly Gedeon.

Törökösség.

A Nyr. egyik cikkében, mely a magyar nyelvbeli török emlékekkel foglalkozik, azt olvashatni, hogy a *törökség* szó nyelvünkben szinonimája lett az ádáz szívtelenségnek (57:3). Ennek az állításnak az igazolására Koháry István gróf egyik rabénakénak *Thököly*-ről szóló következő sorait idézi a cikk írója: Kegyetlenségével / *S törökségével* / Istent is bosszantja. (*Thaly*: Adalékok I, 182).

Ez a kis verstöredék már az első olvasásra gyanút kelt azzal, hogy sántít a ritmusa, mert a második sora egy szótaggal rövidebb a többinél. Nyilvánvaló hiba ez, csak az a kérdés, hogy a vers hibája-e, vagy az idézeté. Bizony az utóbbié, mert *Thaly* közlésében az egész versszak

így hangzik: Törökkel-tatárral / Fölötte nagy kárral / Országunkat rontja, / Omlja keresztbénynek / Vénét nemzetének, / S hazánkat pusztítja; / Kegyetlenségével / S törökösségével / Istent is boszontja.

A *törökség* helyett tehát *törökösség* olvasható, éppen ezért ezt a szót függeszítettük címül ennek a kis közleménynek az élére.

Mármost az a további kérdés, hogy a *törökösség* az idézett helyen csakugyan szinonimája-e az ádáz szívtelenségnek. Semmiképpen sem az. A nagy katolikus és nagy Habsburg-párti *Koháry*, aki különben három évig *Thököly* fogságában sanyargott, rabénekének ebben a szakaszában is a kuruckirály ellen fakad ki. Szerinte *Thököly* nemcsak azzal haragítja az Istent, hogy rontja-pusztítja nemzetét, hanem azzal is, hogy keresztény létére a törökkel van cimboraságban. Tehát kegyetlen és a törökkel tart, azaz *törökös*, bűne a kegyetlenségen kívül még a törökkel való szövetkezés, a *törökösség* is. Látnivaló, hogy *Koháry* említett sorai-ban a *törökösség* nem szinonimája a kegyetlenségnek v. az ádáz szív-telenségnek.

De tudtommal nem volt az a régi nyelvben máshol sem. A török uralom idején sokszor vádolták egymást az emberek *törökösség*-gel. Igen súlyos vád volt ez. Azonban mindannyiszor azt értették rajta, hogy valaki a törökkel tart, hozzá húz, vele cimborál, titokban török szokásoknak, erkölcsnek hódol, vagy Mahomed hitét követi. A fent idézett cikk írója is említi *Salamon Ferenc* nyomán, hogy már az is *törökösség* volt, ha valaki peres ügyében a török igazságszolgáltatáshoz folya-modott. Annál mélyebben merült a *törökösség* bűnébe a pogánnyal szövet-kező. Nem is mulasztották el szemére téríteni ellenségei. Azonban e bűne kapcsán sohasem kegyetlenséggel v. szívtelenséggel vádolták, s így régi nyelvünk egyetlen adata sem igazolhatja, hogy a *törökös*, *törö-kösség* szavakhoz valamikor az 'ádáz szívtelenség' fogalma fűző-dött volna.

Csefkó Gyula.

Szőlőhártya.

Ezt az összetett szót (vö. N. és Ny. I, 172) én nem a nép nyelvéből ismerem, hanem az irodaloméból. Egy fiatal írónak, a tudomásom sze-rint szintén szegedi származású *Terescsényi György*nek egyik elbeszé-lésében találtam rá ezen a helyen: „A büszkebokrok sűrűjében, némelyik a *szőlőhártyák* vonalába gurulva... ott mosolyogtak, inceselkedtek az át-hullott idegen almák”. (Napkelet 1928, 13. sz. 39. l.) Itt is, mint ahogy a *Tömörkényből* felhozott példákban láttuk, nyilvánvalóan azt a mester-séges térszíni formát kell a *szőlőhártyán* értenünk, amelyről a következő idézetben van szó: „Szüreteléskor az állani való szőlőt lerakják a *boroz-da hátjára*, s aztán később szedik össze külön kosarakba”. (Kiskunhalas. Nyr. XIV, 374). Amit tehát Szegeden *szőlőhártyának* hívnak, annak Ha-lason *borozda hátja*, *Móra István* egyik kedves rajzában (A szüret, *Bartha—Tordai*: Retorika, 19. l.) pedig *szőlőhátja* a neve.

Csefkó magyarázata megértette velem *Terescsényi* említett elbe-szélésének egy másik, hasonló kifejezését is: a *paszulyhártyát*. *Teres-csényi*nek ebben a mondatában: „... a Vőneki-gyerek viszonzásul sül-dőkkel túratta ki a legszebb krumplifészkeket, *paszulyhártyákat*, dinnye-